

льства и практика его применения с учетом прогноза преступности», 20–21 мая 1999 г., г. Луганск /МВД Украины, Луганск. ин-т внутр. дел. –Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины. – 1999. – С. 3–9. 4. Алексеев А. И., Синилов Г. К. Актуальные проблемы теории ОРД. – М., 1993. 5. Олейник П. А., Птицин А. Г. Вопросы теории и практики оперативной работы ОВД. – К.: КВШ МВД СССР, 1981. 6. Козаченко И. П. О понятии и сущности оперативно-розыскной тактики // Оперативно-розыскная тактика ОВД; Тр. Академии МВД СССР. – М., 1988. 7. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» /ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст.303. 8. Великошин И. И. Первичные сведения криминального характера и их проверка оперативными аппаратами ОВД; Лекция. – М.: МВШМ МВД СССР, 1989. 9. Филиппенко Н. Е. Деятельность оперативных подразделений пенитенциарных учреждений по профилактике правонарушений среди женщин, отбывающих наказание. – Дис. ... канд. юрид. наук. 21.07.04. – Х.: НУВС, 2001. – 291 с.

Надійшла до редколегії 10.08.08

А. М. Шульга

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНО КАРАНОГО САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Останнім часом практика все частіше стикається з проблемою самовільного зайняття земель, що належать суб'єктам земельних правовідносин. Прикладом можуть слугувати відомі події, що розгортаються, скажімо, на теренах кримського півострова. Одним зі способів вирішення цієї проблеми є встановлення кримінальної відповідальності за таке правопорушення.

Мета статті – аналіз та з'ясування особливостей об'єктивної сторони кримінально караного самовільного зайняття земельної ділянки для більш раціонального застосування норми про самовільне зайняття земельної ділянки у правозастосовчій практиці.

Статтею 197¹ КК України передбачено кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. Ця норма для кримінального законодавства України не є новелою. Так, у Кримінальному кодексі України 1960 р. вже існувала така кримінально-правова норма – це ст. 199. Цю норму законодавець помістив у главу IX «Злочини проти порядку управління». Місцезнаходження даної норми у свій час було обумовлено тим, що об'єктом самовільного зайняття земельної ділянки вважався встановлений державою порядок користування землею. Держава як виключний власник землі за допомогою кримінально-правових санкцій забезпечувала недоторканність землі як специфічного об'єкта своєї власності.

Але у зв'язку з соціально-політичними змінами, реформуванням всіх сфер суспільного життя, прийняттям Конституції незалежної України, де знайшли своє закріплення принципові положення про рівність всіх форм власності, виникла потреба в перегляді як місця розташування норми про самовільне зайняття земельної ділянки в структурі Кримінального кодексу, так і внутрішнього змісту цієї правової норми. На сьогодні протиріччя щодо

місце розташування норми про самовільне зайняття земельної ділянки зняте шляхом внесення нової «старої» норми до розділу VI «Злочини проти власності».

Як відомо, єдиною юридичною підставою настання кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Особливою частиною КК України. Об'єктивна сторона, як обов'язковий елемент складу злочину, представляє собою сукупність вольових та свідомих актів поведінки особи, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 197¹ КК України, складається з трьох елементів: 1) суспільно небезпечне діяння – у вигляді самовільного зайняття чужої земельної ділянки; 2) суспільно небезпечний наслідок у вигляді заподіяння значної шкоди її законному володільцю або власнику; 3) необхідний причинний зв'язок між діянням та наслідком. Виходячи із загально-визнаного правила, можна зробити висновок про те, що злочин має матеріальний склад, тобто вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

Для з'ясування особливостей об'єктивної сторони злочину передбаченого ст. 197¹ КК України треба проаналізувати її елементи.

У диспозиції суспільно небезпечне діяння описане як самовільне зайняття земельної ділянки. Саме визначення самовільного зайняття земельної ділянки у Земельному кодексі України, у Цивільному кодексі України, у Кодексі України про адміністративні правопорушення, а також у Кримінальному кодексі України відсутнє. Таке визначення міститься лише у ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Відповідно до цього нормативного акта, самовільне зайняття земельних ділянок – це будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації [1].

З наведеного визначення випливає, що самовільне зайняття земельної ділянки може проявлятися у таких формах: 1) фактичне використання особою не наданої (чужої) їй земельної ділянки; 2) намір особи використовувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації. Поділення самовільного зайняття земельної ділянки на форми має практичне значення. Так, перша форма прийнятна лише для кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки. Друга ж форма має місце при вчиненні адміністративно караного самовільного зайняття земельної ділянки (ст. 53¹ КУпАП).

Розглянемо кримінально карану форму самовільного зайняття земельної ділянки. Для цієї форми обов'язковим є самовільне зайняття земельної ділянки, що завдало значної шкоди її законному володільцю або власнику. Під час встановлення протиправності самовільного зайняття земельної ділянки треба, щоб земельна ділянка для винного була чужою, тобто він не повинен мати право власності або право користування земельною ділянкою. Відповідно до ст. 125 ЗК України, право власності та право постійного користування земельною ділянкою виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою (державний акт), та його державної реєстрації. Право тимчасового користування земельною ділянкою (оренда) виникає після укладення договору оренди і його державної реєстрації. Використання земельної ділянки без правовстановчих документів та їх державної реєстрації заборонено. Обов'язковою умовою правомірного використання землевласником або землекористувачем земельної ділянки окрім отримання та реєстрації документів на право власності або користування є встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості).

Але на практиці може виникнути ситуація, коли суб'єкт вчинив дії для отримання у власність або користування земельної ділянки, але в силу різних причин не одержав правовстановлюючого документа на землю. Ця проблема повинна вирішуватися на користь такої особи, тому що всі юридично значущі дії були вчинені, факт права власності або права користування земельною ділянкою зафіксований у державному органі. Відповідно, землевласник або землекористувач має повне право користуватися та розпоряджатися землею.

Таким чином, необхідно зазначити, що самовільним вважається використання земельної ділянки:

- 1) на яку відсутні правовстановлюючі документи;
- 2) розроблені правовстановлюючі документи на землю, але вони не зареєстровані в державному органі;
- 3) межі якої не виділені в натурі (на місцевості).

Самовільне зайняття земельної ділянки може проявлятися не тільки у фактичному її використанні, а й у перешкоджанні правомірного використання законним власником або землекористувачем землі. Наприклад, встановлення огорожі тощо. Так, наприклад, на думку Ю. О. Вовка, незаконне заволодіння є визначальним моментом для характеристики самовільного використання природного об'єкта. Якщо такого заволодіння не було, то немає й підстав говорити про самовільне використання природного об'єкта [2]. При цьому шкода, заподіяна землевласнику або земле-

користувачу, буде заподіяна у виді неотримання прибутку від правомірної експлуатації своєї земельної ділянки.

Самовільне зайняття земельної ділянки невідривно пов'язане із самовільним її використанням. Тобто, основною метою самовільного зайняття земельної ділянки виступає її подальша експлуатація з метою отримання прибутку з корисних властивостей. Наприклад, використовуватися самовільно зайнята земельна ділянка може у таких формах: засадженні сільськогосподарськими культурами, деревами, травами, видобуванні загальнопоширених корисних копалин, проведенні будівельних робіт, розміщенні будівельних матеріалів, техніки, встановленні металевих гаражів тощо.

За загальним правилом, самовільне використання земельної ділянки являє собою порушення встановленого порядку передачі її у власність чи надання в користування. Але справа в тому, що цей порядок включає декілька відносно самостійних стадій виникнення земельних прав: права власності на земельну ділянку чи права землекористування. В межах цих стадій уповноважений орган виносить рішення про передачу земельної ділянки у власність чи надання її в користування, відводиться земельна ділянка в натурі (на місцевості), видається документ, який посвідчує виникнення земельних прав та підлягає державній реєстрації.

У разі ж виникнення права власності на земельну ділянку в результаті придбання її, наприклад, на підставі цивільно-правової угоди, вона підлягає нотаріальному посвідченню і є в подальшому підставою для видачі державного акта на право власності на земельну ділянку та його державної реєстрації. При цьому наявність лише рішення компетентного органу про передачу земельної ділянки у власність чи надання її в користування або укладення цивільно-правової угоди про придбання права власності на земельну ділянку ще не створює права власності чи права користування такою ділянкою. Це лише обов'язкова умова для потенційного виникнення такого права. Безпосередня експлуатація земельної ділянки припустима тільки після фактичної передачі її у відання законного власника чи землекористувача, одержання відповідного документа та його державної реєстрації.

Винесення відповідного рішення і подальша передача земельної ділянки у власність чи надання її у користування – два органічно пов'язаних між собою моменти, які означають реалізацію приналежного власнику права розпорядження землею. Реалізація права власності або землекористування завершується підписанням та державною реєстрацією відповідних правовстановлюючих документів.

У зв'язку з цим можна зазначити, що з принципової точки зору не можна визнавати самовільним використанням земельної ділян-

ки тільки на тій підставі, що немає відповідних документів, які посвідчують право, чи вони оформлені неналежним чином.

Фактично при здійсненні безпосередньої експлуатації земельної ділянки до одержання документа, що посвідчує право на неї, та його державної реєстрації, має місце самостійне земельне правопорушення. Воно не пов'язане ні з привласненням правомочностей компетентного органу чи самого власника щодо розпорядження конкретною земельною ділянкою, ні з самовільним заволодінням нею. Ознаки та характер цього правопорушення потребують спеціального самостійного дослідження.

Самостійні правопорушення вчиняються і у тих випадках, коли право власності чи користування земельною ділянкою надається некомпетентним органом, у підвищених розмірах, особам, яким це законом не дозволено. У цих випадках при наявності юридичних підстав можна говорити про зловживання службовими повноваженнями чи про перевищення службовими особами своїх повноважень або про самоуправство.

Вирішити проблеми визначення самовільного зайняття земельної ділянки у літературі пропонується шляхом зміни поняття «самовільного зайняття земельної ділянки». Так, пропонується визнавати самовільним зайняттям земельної ділянки використання її особою поза волею власника останньої, а також використання земельної ділянки до моменту виникнення права на неї [3]. Але запропоноване визначення самовільного зайняття земельної ділянки вбачається спірним та дискусійним, що потребує самостійного дослідження.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України, законодавець визначив настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді завдання значної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки. Відповідно до примітки шкода, передбачена частиною першою ст. 197¹ КК України, визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У зв'язку з чим склад злочину треба визнавати матеріальним. У разі, якщо діянням заподіюється менша шкода аніж передбачена статтею, винний підлягає адміністративній відповідальності за ст. 53¹ КУпАП.

При самовільному зайнятті земельної ділянки завдається реальна матеріальна шкода законному володільцю або власнику земельної ділянки. Ця шкода вираховується за такою формулою (для всіх категорій земель, крім земель житлової та громадської забудови), що закріплена у Методиці визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціаль-

ного дозволу, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963:

$$Шс = Пс \times Нп \times Кф \times Кі,$$

де Шс – розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки (грн.); Пс – площа самовільно зайнятої земельної ділянки (гектарів); Нп – середньорічний дохід, який можна отримати від використання земель за цільовим призначенням, визначений у додатку 1 цієї Методики, з урахуванням переліків, наведених у додатках 2 і 3; Кф – коефіцієнт функціонального використання земель, визначений у додатку 4 цієї Методики; Кі – коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель, який дорівнює добутку коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель за 2007 та наступні роки, що визначається відповідно до Порядку проведення індексації грошової оцінки земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2000 р. № 783 [4].

Децю змінену формулу потрібно застосовувати при визначенні розміру шкоди при самовільному зайнятті земельних ділянок земель житлової та громадської забудови:

$$Шс = Пс \times (Нпз \times Кн \times Кк) \times Кф \times Кі,$$

де Шс, Пс, Кф і Кі – мають таке саме значення, як у першій формулі;

Нпз – середньорічний дохід, який можна отримати від використання земель житлової та громадської забудови за цільовим призначенням відповідно до групи населених пунктів за чисельністю населення, визначеному у додатку 5 до цієї Методики; Кн – коефіцієнт, що застосовується до населених пунктів обласного значення, м. Києва та м. Севастополя, визначений у додатку 6; Кк – коефіцієнт, що застосовується до населених пунктів, віднесених до курортних, визначений у додатку 7.

При цьому у розмір шкоди не включаються витрати на знесення будинків, будівель і споруд, які самочинно збудовані чи будуються на самовільно зайнятих земельних ділянках чи на земельних ділянках, не відведених в установленому порядку на цю мету, приведення земельних ділянок у стан придатний для їх подальшого використання за цільовим призначенням, проведення рекультивациі порушених земель.

Третьою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України, є необхідний причинний зв'язок між діянням у формі самовільного зайняття земельної ділянки і заподіянням значної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки. Необхідний причинний зв'язок вка-

зує на те, що саме діяння у формі самовільного зайняття земельної ділянки спричиняє заподіяння значної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки. В іншому випадку треба говорити лише про адміністративно каране самовільне зайняття земельної ділянки.

Для кваліфікації не має значення спосіб вчинення злочину, час, знаряддя та інші факультативні ознаки об'єктивної сторони.

Підсумовуючи, треба зазначити наступне. Об'єктивна сторона самовільного зайняття земельної ділянки представляє собою органічну сукупність трьох взаємопов'язаних ознак: суспільно небезпечного діяння у формі самовільного зайняття земельної ділянки, суспільно небезпечного наслідку у виді заподіяння значної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки та необхідного причинного зв'язку між діянням та його наслідком. Таким чином, склад злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України, можна охарактеризувати як матеріальний, що вимагає обов'язкове встановлення факту настання суспільно небезпечного наслідку – заподіяння значної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки. Саме наявність суспільно небезпечного наслідку перетворює адміністративно каране самовільне зайняття земельної ділянки на кримінально каране.

Список літератури: 1. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 350. 2. Вовк Ю. А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. – Х.: Вища школа. – 1986. – С. 65. 3. Лугина О. Проблеми нормативного визначення терміна «самовільне зайняття земельних ділянок» // Право України. – 2008. – № 2. – С. 109–111. 4. Офіційний вісник України, 2000 р. – № 20. – Ст. 823.

Надійшла до редакції 09.08.08

Д. С. Савочкін

ЩОДО РОЗБУДОВИ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРТЬБИ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, І ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Велику небезпеку для розвитку України як демократичної держави становить загроза виникнення зазіхань на національну безпеку з боку міжнародного тероризму. Ця проблема пов'язана із розширенням інформаційної, технічної та фінансової підтримки терористичних організацій як в окремих країнах, так і в міжнародному масштабі. На цьому фоні відбувається злиття й співробітництво різних екстремістських організацій на підґрунті взаємовигідних інтересів.

Дослідженням питання боротьби із тероризмом займалися такі вчені як В. Ф. Антипенко, А. В. Багрій-Шахматов, О. М. Бандурка,